

Wczesne kończenie nauki

Anna Borkowska

Zjawisko wczesnego kończenia nauki jest poważnym wyzwaniem w wielu krajach, a przeciwdziałanie temu problemowi stało się obecnie priorytetem w polityce edukacyjnej Unii Europejskiej. Negatywne efekty tego zjawiska obserwuje się zarówno na poziomie społeczno-gospodarczym, jak i indywidualnym. Uczniowie niekontynuujący nauki mają mniejsze szanse na rynku pracy, a tym samym narażeni są w większym stopniu na bezrobocie, ubóstwo i wykluczenie społeczne. Zjawisko porzucania nauki przez młodych ludzi wywiera długofalowy wpływ na zmiany społeczne i wzrost gospodarczy.

Aktualne dane na temat sytuacji edukacyjnej młodzieży w Europie wskazują, że niemal 5,5 mln młodych osób w Unii Europejskiej kończy naukę uzyskawszy wykształcenie jedynie na poziomie gimnazjalnym lub niższe, a stopa bezrobocia w tej grupie jest jedną z najwyższych i wynosi ok. 40 proc.¹ Grupa ta jest w większym stopniu niż przeciętni młodzi ludzie narażona na bezrobocie, ubóstwo i inne formy wykluczenia społecznego.

Ograniczenie zjawiska wczesnego kończenia nauki² stało się jednym z najważniejszych celów Unii Europejskiej. Opracowana przez Komisję Europejską w 2010 r. *Strategia Europa 2020* zakłada obniżenie do 2020 r. odsetka uczniów wcześniej kończących naukę w Unii Europejskiej do poziomu nieprzekraczającego 10 proc. Jednocześnie rekomendacja Rady Unii Europejskiej z 2011 r. zobowiązała państwa członkowskie

m.in. do opracowania krajowych strategii ograniczania ELET. W Polsce zakłada się zmniejszenie poziomu ELET w 2020 r. do 4,5 proc.

Informacje na temat ELET w Europie przedstawia przygotowany przez Eurydice we współpracy z Cedefop raport pt. *Tackling Early Leaving from Education and Training in Europe: Strategies, Policies and Measures*. Raport stanowi przegląd najnowszych rozwiązań wprowadzanych w krajach Unii Europejskiej w zakresie ograniczania skali zjawiska wczesnego kończenia nauki. Publikacja omawia kluczowe obszary, takie jak: skala zjawiska, gromadzenie danych i monitorowanie ELET, strategie zapobiegania „wypadaniu” uczniów z systemu edukacji, działania interwencyjne wobec młodzieży niekontynuującej nauki, poradnictwo edukacyjno-zawodowe w szkołach, organizację kształcenia i szkolenia zawodowego i in. Autorzy raportu wykorzystali różnorodne źródła danych, m.in.: badanie kwestionariuszowe przeprowadzone przez sieć Eurydice w 32 krajach, projekt badawczy Cedefop, dane z międzynarodowych badań statystycznych (LFS, OECD, PISA, EU-SILK), raport grupy

¹ The Education and Training Monitor http://ec.europa.eu/education/tools/et-monitor_en.htm.

² Na potrzeby niniejszego artykułu będzie używany angielski akronim oznaczający to zjawisko: *ELET – Early Leaving from Education and Training*.

roboczej na temat *early school leaving* powołanej przy Komisji Europejskiej, przegląd literatury. W dalszej części artykułu przedstawiamy główne treści raportu.

Definicja ELET

W Unii Europejskiej za osoby wczesnie kończące naukę uznaje się młodych ludzi, którzy zaprzestali edukacji, mając najwyższe wykształcenie na poziomie gimnazjalnym lub niższym, i nie uczestniczą w dalszym kształceniu ani szkoleniu zawodowym (Rada Europejska 2011).

Na potrzeby badań statystycznych definiuje się ELET jako procent młodzieży w wieku od 18 do 24 lat, która ukończyła co najwyżej gimnazjum i nie kontynuuje nauki.

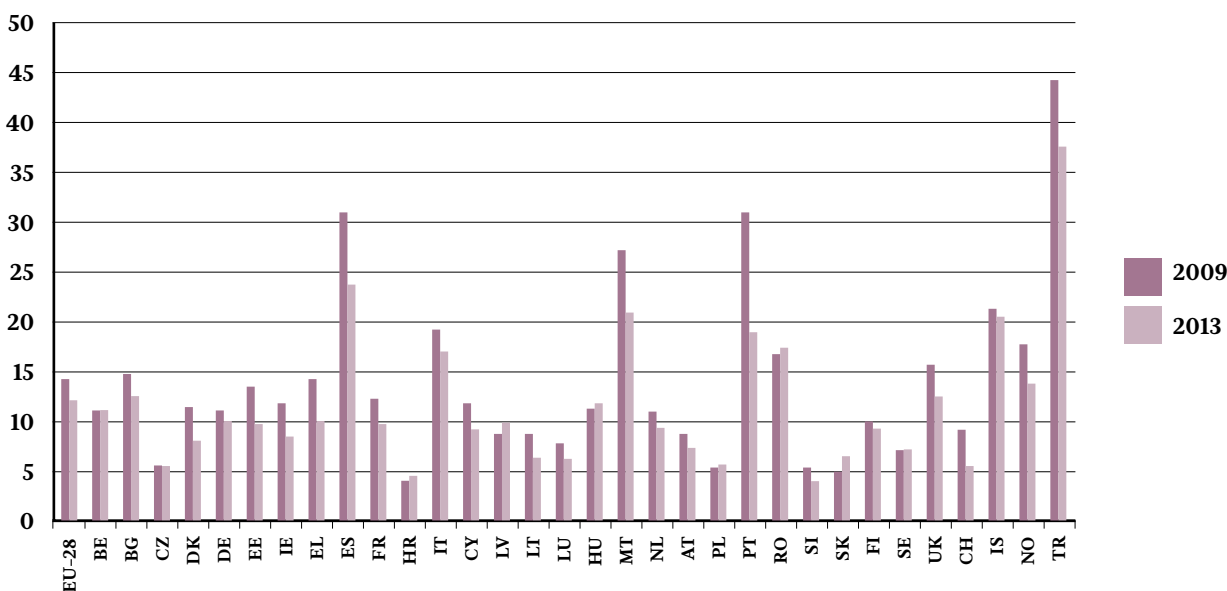
W niektórych państwach członkowskich termin ELET stosuje się do szerszej grupy uczniów. Wczesne kończenie nauki może więc w pewnych przypadkach oznaczać brak realizacji obowiązku szkolnego, porzucenie nauki przed uzyskaniem minimum wymaganych kwalifikacji czy też rezygnację z edukacji przed ukończeniem etapu szkoły ponadgimnazjalnej. Sposób, w jaki zjawisko wczesnego kończenia nauki jest definiowane

w danym kraju, odgrywa ogromną rolę w tworzeniu strategii przeciwdziałania temu zjawisku i jego rozpowszechnianiu.

Skala zjawiska wczesnego kończenia nauki w Europie

W 2013 r. w Unii Europejskiej średnio 12 proc. młodych ludzi w wieku od 18 do 24 lat zakończyło edukację na poziomie niższym niż ponadgimnazjalny i nie uczestniczyło w żadnych formach kształcenia zawodowego. Dane statystyczne wskazują, że w tej grupie wyższy odsetek stanowią raczej młodzi mężczyźni niż kobiety, dzieci imigrantów oraz przedstawiciele mniejszości narodowych (np. Romowie). Częściej z systemu edukacji „wypadają” także uczniowie szkół zawodowych.

Skala zjawiska wczesnego kończenia nauki przez młodych ludzi jest różna w poszczególnych krajach członkowskich. Według danych z badań Eurostatu z 2013 r. (zob. Wykres 1.), w krajach takich, jak: Chorwacja, Słowenia, Czechy czy Słowacja odsetek osób wczesnie kończących naukę nie jest wysoki i oscyluje w granicach 4-5 proc. W innych krajach

Wykres 1. Procent uczniów wczesnie kończących naukę w państwach Unii Europejskiej. Źródło: Eurydice

skala zjawiska jest bardzo poważna. W Portugalii i na Malcie odsetek ten wynosi ok. 20 proc., a w Hiszpanii osiąga wartość 23,6 proc. Najwyższy poziom ELET nadal obserwuje się w Turcji – ponad 37 proc.

Polska należy do liderów w Europie w zakresie skutecznego ograniczania zjawiska wczesnego kończenia nauki. Od roku 2001, od kiedy dane z Polski publikowane są przez Eurostat, następuje systematyczna poprawa w tym zakresie. W roku 2001 wskaźnik ELET w Polsce wynosił 7,1 proc., a w latach 2007 i 2008 5 proc. W roku 2009 wynosił 5,3 proc., a w roku 2013 wzrósł do 5,6 proc. Mimo tej lekkiej tendencji wzrostowej można uznać, że w ostatnich latach zjawisko wczesnego kończenia nauki w Polsce ustabilizowało się na nadal niskim poziomie ok. 5 proc. Jednocześnie bliższa analiza grupy osób w wieku 18-24 lat w Polsce, mających niskie wykształcenie (co najwyżej gimnazjalne) i nieuczestniczących w kształceniu lub szkoleniu zawodowym, wskazuje na wyzwania dla naszej polityki edukacyjnej i społecznej. Większość z tych osób jest bezrobotna, a stopa bezrobocia w tej grupie jest wyraźnie wyższa od średniej w Unii Europejskiej dla podobnej kategorii osób.

Konsekwencje ELET

Zjawisko wczesnego kończenia nauki niesie za sobą poważne konsekwencje zarówno dla jednostek, jak i dla gospodarki całej Europy. Mniejsza liczba wykształconych pracowników oznacza obniżenie wzrostu gospodarczego i znacznie większe obciążenia dla budżetu państw zmuszonych zwiększać wydatki na zasiłki, szkolenia bezrobotnych itp. ELET ogranicza wydajność i konkurencyjność, zwiększa ryzyko bezrobocia, ubóstwa i wykluczenia społecznego. Konsekwencje wczesnego kończenia nauki wywierają wpływ na całe życie młodych ludzi i zmniejszają ich szanse na udział w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym. Osoby o niskich kwalifikacjach mają problemy ze znalezieniem pracy lub podejmują pracę niestabilną, dorywczą i nisko płatną. W Unii Europejskiej tylko 19 proc. młodych ludzi z wykształceniem na poziomie gimnazjum bądź niższym ma pracę – w porównaniu do 43 proc. młodzieży, która ukończyła szkołę ponadgimnazjalną.

Duża część tych osób staje się stałymi klientami opieki społecznej, korzysta z zasiłków i innych programów socjalnych. Powoduje to obniżenie jakości życia młodych ludzi i często prowadzi do wykluczenia społecznego.

Przyczyny ELET

Rezygnacja z nauki rzadko jest decyzją łatwo i szybko podejmowaną przez młodych ludzi. Wczesne kończenie nauki jest zazwyczaj rezultatem całego procesu wycofywania się z nauki, następującego ze względów osobistych, społecznych, gospodarczych, geograficznych, edukacyjnych lub rodzinnych.

Przyczyny, dla których młodzi ludzie wczesnie kończą kształcenie i szkolenie zawodowe, są bardzo indywidualne, możliwe jest jednak określenie pewnych powtarzających się czynników. Na ryzyko wczesnego zakończenia nauki szczególnie narażeni są:

- chłopcy;
- dzieci z ubogich, zaniedbanych środowisk;
- dzieci z rodzin o niskim statusie ekonomicznym i niskim poziomie wykształcenia;
- dzieci imigrantów;
- przedstawiciele mniejszości narodowych;
- uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, z zaburzeniami zdrowia fizycznego i psychicznego, z zaburzeniami zachowania, doświadczający niepowodzeń w nauce;
- uczniowie szkół zawodowych;
- dzieci z terenów wiejskich;

W grupie uczniów porzucających naukę zwykle obserwuje się obecność więcej niż jednego (z wymienionych powyżej) czynników ryzyka w życiu młodego człowieka nakładających się zazwyczaj na bardzo trudne warunki bytowe w rodzinie. Dla wielu z tych dzieci ścieżka w kierunku wykluczenia zaczyna się już we wczesnym dzieciństwie.

Wczesne kończenie nauki jest szczególnie widoczne wśród dzieci ze środowisk ubogich i znajdujących się w niekorzystnej sytuacji oraz wśród dzieci z rodzin imigrantów (25,6 proc. uczniów porzucających naukę w Unii Europejskiej pochodzi ze środowisk imigracyjnych, w porównaniu do 11,6 proc. rdzennych obywateli, por. dane Eurostat), a ponadto często występuje w powiązaniu z ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Częściej naukę porzucają chłopcy niż dziewczęta, uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi czy z zaburzeniami zdrowia fizycznego i psychicznego. Przedwczesnie kończący naukę to często uczniowie ze skomplikowaną ścieżką edukacyjną, doświadczający niepowodzeń szkolnych, przejawiający zaburzenia zachowania oraz problemy w kontaktach społecznych. Uczniowie z tej grupy zazwyczaj częściej mają

poważne problemy z dyscypliną szkolną i częściej opuszczają zajęcia lekcyjne.

Zjawisko wczesnego kończenia nauki dotyka zarówno wiejskie rejony oddalone od większych ośrodków, gdzie zwykle związane jest z ograniczonym dostępem do edukacji, jak i przeludnione rejony wielkich miast.

Monitorowanie zjawiska

Większość krajów monitoruje zjawisko wczesnego kończenia edukacji przez młodzież, wykorzystując dane pochodzące z badań Eurostatu *Labour Force Survey* oraz z baz danych uczniów. Jedynie w kilku krajach prowadzone są specjalnie zaprojektowane i cyklicznie powtarzane badania dotyczące uczniów porzucających naukę. Takie analizy prowadzone są np. we Francji, na Malcie, w Słowenii i w Wielkiej Brytanii (Szkocji).

Strategie ograniczania ELET

Pomimo rekomendacji Rady Unii Europejskiej jedynie 1/3 państw Unii Europejskiej opracowała kompleksowe strategie ograniczania ELET: Belgia (Region Flamandzki), Bułgaria, Hiszpania, Malta, Holandia oraz Austria. Dwa inne kraje: Węgry oraz Rumunia, prowadzą aktualnie proces opracowywania i pilotażowego wdrażania takich kompleksowych strategii na poziomie kraju. W większości pozostałych państw Unii Europejskiej wdrażane są innego rodzaju strategie i programy, które – mimo że nie są ściśle ukierunkowane na redukcję ELET – to w efekcie przyczynić się mają do powiększenia grona młodzieży, która kontynuuje kształcenie.

W ostatnich latach w dyskusjach na temat skutecznych strategii zapobiegania ELET coraz większą wagę przywiązuje się do związku ELET z rynkiem pracy i zdobywaniem kwalifikacji zawodowych, mniej uwagi poświęcając jego relacjom z nierównościami społecznymi. Zapewnienie młodym ludziom miejsc pracy i stałego zatrudnienia postrzegane jest jako główna strategia i cel programów zaradczych. W polityce wielu krajów priorytetem jest poprawa jakości i zwiększenie atrakcyjności kształcenia zawodowego jako strategii zapobiegania ELET. Aktualnie większość państw Unii Europejskiej, w tym Polska, wprowadza systemowe zmiany w zakresie kształcenia zawodowego, m.in.:

- zindywidualizowane podejście skoncentrowane na uczniu (doradztwo, mentoring, indywidualne plany i ścieżki kształcenia, tzw. *case management*);
- zwiększenie atrakcyjności i elastyczności kształcenia;

Zapewnienie młodym ludziom miejsc pracy i stałego zatrudnienia postrzegane jest jako główna strategia i cel programów zaradczych.

- lepsze dostosowanie oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy;
 - wprowadzenie szybkich form kursowych dla dorosłych.
- Tymczasem wczesne kończenie nauki jest zjawiskiem znacznie bardziej skomplikowanym i jako takie wymaga kompleksowych, wszechstronnych strategii. W zjawisku tym wyjątkowo silnie odzwierciedlają się wzorce nierówności społecznych i ekonomicznych, które powtarzane są z pokolenia na pokolenie, stając się jedną z głównych przyczyn ELET. Nierówny dostęp do edukacji i brak wykształcenia wśród kolejnych generacji prowadzą do dalszej marginalizacji populacji, i tak już żyjącej w niekorzystnych warunkach. Dzieci niewykształconych, bezrobotnych rodziców mają mniejsze szanse na sukces edukacyjny, a w konsekwencji w większym stopniu narażone są na wykluczenie społeczne, zawodowe i ekonomiczne, stając się elementem charakterystycznego dla ELET cyklu powtarzających się w kolejnych pokoleniach niepowodzeń i porażek.

Wszechstronne strategie ograniczania ELET powinny odnosić się do całego spektrum edukacji, uwzględniać sytuację społeczną i ekonomiczną uczniów i dotyczyć działań obejmujących wszystkie poziomy interwencji. Rada Unii Europejskiej w dokumencie *Zalecenie Rady z dnia 28 czerwca 2011 r. w sprawie polityk na rzecz ograniczania zjawiska przedwczesnego kończenia nauki* jako skuteczne wskazuje strategię, które obejmują trzy poziomy oddziaływania:

- zapobieganie – czyli działania profilaktyczne ukierunkowane na rozwiązywanie głównych przyczyn problemów, które mogą w konsekwencji prowadzić do porzucania edukacji przez dzieci i młodzież;
- interwencja – czyli działania, których celem jest skuteczna pomoc uczniom doświadczającym trudności, poprawa jakości edukacji i szkolnictwa zawodowego, zapewnienie konkretnego wsparcia;

• kompensacja – czyli tworzenie nowych możliwości dla osób, które zakończyły naukę bez uzyskania odpowiednich kwalifikacji zawodowych i chciałyby uzupełnić edukację. Przykłady zalecanych działań podaje raport grupy roboczej ds. wczesnego kończenia nauki powołanej przy Komisji Europejskiej³:

1. Profilaktyka:

- szeroki dostęp do wczesnej edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci ze środowisk defaworyzowanych;
- lepsza integracja nowych uczniów ze środowisk migracyjnych;
- zwiększenie dostępu do wczesnej edukacji dobrej jakości (edukacja przedszkolna), będącej szczególnie ważnym czynnikiem chroniącym przed porzuceniem nauki w przypadku dzieci pochodzących z zaniedbanych środowisk;
- reforma systemów kształcenia (obejmująca m.in.: zmianę podstawy programowej kształcenia ogólnego, zwiększanie elastyczności w zakresie wyboru ścieżek kształcenia, poprawę jakości, atrakcyjności oraz dostępności kształcenia zawodowego);
- wzmacnianie kompetencji dydaktycznych i wychowawczych nauczycieli z uwzględnieniem problematyki wczesnego kończenia edukacji.

2. Interwencja:

- wczesne rozpoznawanie problemów i wsparcie uczniów z grup ryzyka;
- system wsparcia w szkole dla uczniów doświadczających trudności (nauka języka dla dzieci imigrantów, pomoc w nauce, pomoc materialna);
- wzbogacanie oferty zajęć pozalekcyjnych jako sposobu wzmacniania więzi uczniów ze szkołą, zapobiegania angażowaniu się dzieci z grup ryzyka w niewłaściwe aktywności poza szkołą;
- ograniczanie zjawiska nieobecności w szkole, wagarów;
- współpraca z rodzicami i instytucjami w środowisku lokalnym, wspieranie rodziców.

3. Kompensacja:

- rozwój „szkół drugiej szansy”;
- zwiększenie dostępu do specjalistycznej pomocy psychologicznej, doradztwa, planowania ścieżki kariery oraz zwiększenie dostępu do pomocy materialnej;

- wprowadzenie alternatywnych sposobów zdobywania kwalifikacji zawodowych, wszechstronne wsparcie dla osób, które chcą dokończyć przerwana edukację, w ich powrocie do szkoły.

Bibliografia

- Byrne, D., Smyth, E. (2010) *No Way Back? The Dynamics of Early School Leaving*. The Liffey Press.
- Cedefop (2013) *Cedefop Draft Concept Paper for the First Meeting of the Vet-Focused Group on Early School Leaving*.
- Commission Staff Working Paper (2010) *Reducing Early School Leaving. Accompanying Document to the Proposal for a Council Recommendation on Policies to Reduce Early School Leaving*. SEC [online] [dostęp 5.05.2015] <<https://www.spd.dcu.ie/site/edc/documents/ESLfinalpublishedstudy-execsum.pdf>>.
- European Union (2012) *Trends in VET Policy in Europe 2010-2012. Progress towards the Bruges Communiqué*. Cedefop. Working Paper, nr 16.
- European Commission (2012) *Conference Report: Reducing Early School Leaving: Efficient and Effective Policies in Europe*. Brussels, 1 and 2 March 2012.
- European Parliament (2011) *Reducing Early School Leaving in the EU. Study* [online] [dostęp 5.05.2015] <<http://www.europarl.europa.eu/committees/en/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=42311>>.
- Kałach, M. (2013) Uniwersytet Łódzki bada porzucanie szkoły. W: „Dziennik Łódzki” z dn. 15.07.2013 [online] [dostęp 25.05.2015] <<http://www.dzienniklodzki.pl/artukul/945463,uniwersytet-lodzki-bada-porzucanie-szkoly,id,t.html?cookie=1>>.
- Komisja Europejska (2011) *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów: Przeciwdziałanie zjawisku przedwczesnego kończenia nauki: kluczowy wkład w realizację strategii „Europa 2020”*. Bruksela 31.1.2011 COM(2011)18.
- NESSE (2009) *Early School Leaving. Lessons from Research for Policy Makers*. [online] [dostęp 5.05.2015] <<http://www.nesetweb.eu/sites/default/files/early-school-leaving-report.pdf>>.
- Rada Europejska (2011) *Zalecenie Rady z dnia 28 czerwca 2011 r. w sprawie polityk na rzecz ograniczania zjawiska przedwczesnego kończenia nauki*. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 191/1. [online] [dostęp 5.05.2015] <http://www.nettax.pl/serwis/imgpub/duuec/2011/191/c_19120110701pl00010006.pdf>.
- *Reducing Early School Leaving: Key Messages and Policy Support Final Report of the Thematic Working Group on Early School Leaving November 2013*. [online] [dostęp 5.05.2015] <http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/esl-group-report_en.pdf>.
- Robinson, E., Meredith, V. (2013) *Family Factors in Early School Leaving*. CFCA Paper nr 16 [online] [dostęp 5.05.2015] <<https://aifs.gov.au/cfca/publications/family-factors-early-school-leaving>>.

Anna Borkowska

Psycholog, socjoterapeutka, realizatorka programów profilaktycznych, autorka programów szkoleniowych dla specjalistów. Kierownik Wydziału Wychowania i Profilaktyki Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie, edukator Ministerstwa Edukacji Narodowej. Specjalista w zakresie wczesnej profilaktyki zachowań problemowych dzieci i młodzieży. Ekspert MEN w międzynarodowej grupie roboczej na temat przedwczesnego porzucania nauki (*early school leaving*) powołanej przy Komisji Europejskiej w latach 2011-2013.

³ *Reducing Early School Leaving: Key Messages and Policy Support Final Report of the Thematic Working Group on Early School Leaving November 2013* http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/esl-group-report_en.pdf, dostęp w dniu 20.04.2015